

УДК 342:340.131.5

П.М. Синицин,
аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. Статтю присвячено аналізу генези правового забезпечення та стану наукової розробленості інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України. Проаналізовано тенденції сприйняття науковцями необхідності здійснення конституційним судом інтерпретаційної діяльності. Запропоновано власне бачення періодизації правового забезпечення та стану наукової розробленості інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України.

Ключові слова: Конституційний Суд України, тлумачення права, інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України, генеза наукової думки, періодизація.

Постановка проблеми. Оскільки правова дійсність характеризується значною динамічністю, об'єктивне розуміння її сучасного стану в Україні неможливе без історично-правового аналізу характерних рис її розвитку. Не становить винятку з цього й інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України. Її роль в правовій системі та відображення її розуміння науковою доктриною змінювалися разом із еволюцією суспільства та держави, а отже генеза правового забезпечення інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України потребує окремого дослідження з метою виявлення основних закономірностей розвитку для удосконалення існуючої методології інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України.

Стан дослідженості. Так, на теоретичному рівні питання, що стосуються інтерпретаційної діяльності конституційних судів, загальної теорії тлумачення права та проблеми тлумачення конституції, розглядалися у

працях С. Алексеева, Ю. Власова, М. Вопленка, М. Гредескула, М. Козюбри, А. Піголкіна, П. Рабіновича, А. Селіванова, О. Скакун, Б. Спасова, В. Тація, В. Тихого, А. Єзерова та ін. Проблеми статусу актів тлумачення конституційних судів у своїх роботах досліджували М. Баглай, Б. Ебзеев, М. Козюбра, В. Лазарев, О. Мироненко, Ж. Овсепян, В. Скомороха, В. Смородинський, Ю. Тодика, В. Шаповал, О. Черданцев та ін. Проблематика правових норм як об'єкта тлумачення досліджена у працях В. Бабаєва, Д. Керімова, В. Копейчикова, Ю. Кудрявцева, П. Михайлова, В. Сирих, Є. Спекторського, В. Титова, Ю. Тодики, С. Шевчука та ін. Однак, генезу правового забезпечення та стану наукової дослідженості інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України в рамках конституційно-правової науки досліджували лише фрагментарно.

Метою статті є надання характеристики стану наукової розробленості

питання здійснення Конституційним Судом України інтерпретаційної діяльності та генези її конституційно-правового забезпечення.

Виклад основного матеріалу. В теорії права витоками інституту конституційного контролю в Україні називають діяльність княжих з'їздів, на які було покладено обов'язок контролю за дотриманням «правди» і «благодаті». У період Литовської держави таким органом можна назвати «Пани-Раду», або «Господарську раду», яка в період розквіту своєї діяльності (XIV ст.) була наділена не лише контрольними, а й судовими, виконавчими та законодавчими повноваженнями. Пізніше ж функція контролю перейшла до сеймів і сеймиків, що діяли в період польської доби [1, с. 212].

Одним із перших українських вчених, який звернувся до питань конституційного контролю і тлумачення Конституції був М. Драгоманов. Його дослідження хоч і опосередковано, але торкалися досліджуваної тематики. Розроблений ним 1884 р. конституційний проект «Вільний союз — Вільна спілка» був першим на території сучасної України, у якому окреме місце виділялося конституційному контролю, глибинною суттю якого, на думку І. Сліденка, виступає конституційна інтерпретація [2, с. 76].

До 1917 р. у даному напрямку дослідження майже не проводилися. Втім, суттєві зміни підходу до конституційної інтерпретації стали відчутними через досить незначний проміжок часу. У такому контексті заслуговує на увагу Конституція УНР 1918 р., яка безпосередньо не передбачала окремих повноважень щодо інтерпретаційної діяльності конституційного суду, але містила положення про те, що судова влада мала мож-

ливість визнати законопроект, таким, що не відповідає Основному Закону.

В Конституції УСРР 1929 р. (ст. 30, 31) вперше з'являються елементи радянської системи тлумачення. Згідно з цією Конституцією створювався новий орган вищої влади — Президія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (далі — ВУЦВК). Йому надавалося право законодавчої ініціативи у вищих органах влади СРСР і скасування рішень Ради Народних Комісарів (далі — РНК) і наркоматів УСРР. Водночас, тлумачення конституції загалом не визнавалося важливим елементом державного механізму й навіть не декларувалося в нормах Конституції 1929 р., а конституційний контроль було окреслено дуже абстрактно.

Конституція УРСР 1937 р., повністю дублюючи положення Конституції СРСР 1936 р., сформувала радянську модель тлумачення конституції. Функцію тлумачення Конституції й законів було закріплено за Президією Верховної Ради УРСР. Саме такий механізм було продубльовано й Конституцією УРСР 1978 р. Тлумаченню Конституції ні на рівні СРСР, ні на рівні республіки достатньої уваги не приділялося [2, с. 137-141].

Тлумачення правових норм не завжди однозначно сприймалося органами влади та суспільством. Дискусія велася щодо шляхів розвитку цього інституту, тобто ставилось питання, якому тлумаченню бути: автентичному чи делегованому, та чи має делеговане тлумачення право на існування взагалі [7, с. 43]. У науковій літературі слушно зазначалося, що помилковість заперечення необхідності здійснення делегованого тлумачення полягала в ігноруванні різноманіття суспільних відносин, що аж ніяк не могли бути передбаченими із матема-

тичною точністю законодавцем, і не повинні бути б бути передбаченими [4, с. 46]. Поступово принцип відмови від тлумачення законів втрачав свою релевантність під впливом юридичної практики та більше не міг відповідати суспільним потребам, які змінювалися швидше ніж правові норми, що регулювали відповідні правовідносини.

1989 року вперше в Україні офіційно проголошено необхідність утворення Конституційного Суду. Така ідея знайшла своє відображення у програмі Народного Руху України за перебудову [1, с. 213]. Проте фактично можливість для існування у країні ефективного органу конституційного контролю і тлумачення конституції може існувати лише тоді, коли реалізований принцип поділу влади. В Україні це реалізовано лише після прийняття Декларації про державний суверенітет, яка закріпила принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову як одну із фундаментальних засад державної політики. Відповідно до цього положення, Закон УРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) УРСР» від 24 жовтня 1990 року передбачав створення Конституційного Суду.

З моменту здобуття Україною незалежності починається і створення нової Конституції України та розбудова інститутів конституційного контролю та тлумачення Конституції. Практика того часу свідчила про потребу існування органу, який би здійснював інтерпретаційну діяльність щодо Конституції України 1978 р., яка була складною для розуміння через суттєву кількість внесених змін, а також у зв'язку з появою нових, досі невідомих українському державотворенню інститутів. Так, відсутність Конституційного Суду як інтерпретаційного органу стала відчутною вже

в перші місяці функціонування інституту Президента України. Розгляд указів Президента України Верховною Радою України засвідчив неможливість у правовій державі вирішувати такі питання парламентським шляхом, недоліком якого стала політизація ситуацій, які вимагали правової оцінки.

Законом України «Про Конституційний Суд України» від 03.06.1992 р. не передбачалося повноважень щодо офіційного тлумачення Конституції України. Вбачається, що це було одним із основних недоліків цього Закону. Водночас, у жовтні 1993 р. остаточний проект нової Конституції України був доопрацьований конституційною комісією. Стосовно інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України він не містив суттєвих нововведень, показово, що навіть термінологічне словосполучення «тлумачення Конституції» у тексті законопроекту не містилося. А відповідним правом проект наділяв Верховну Раду України. Таким чином, зазначений проект Конституції фактично здійснив реплікацію рудиментної системи автентичного тлумачення, властивої радянській правовій системі.

Конституція України 1996 р. у ст. 147 та ч. 2 ст. 150 закріпила право офіційного тлумачення Конституції та законів України за Конституційним Судом України. Офіційне тлумачення, згідно зі ст. 147 Конституції України може здійснювати тільки Конституційний Суд України. Втім фактичний перехід від радянської моделі інтерпретаційної діяльності до європейської в Українській державі відбувався із прийняттям 16.10.1996 р. Закону України «Про Конституційний Суд України». Однак, Закон України «Про Конституційний Суд України» 1996 р. все ж не містив нормативного визначення офіційного тлума-

чення, яке надає Конституційний Суд України, а визначив лише його підстави. В науковій літературі наводять різноманітні визначення інтерпретаційної діяльності [8, с. 38-41]. Часом плюралізм визначень одного поняття призводить до термінологічного дисонансу. Нормативно закріплене визначення поняття «інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України» внесло би термінологічну ясність, сприяло реалізації принципу правової визначеності та спростило би розуміння сенсу цього термінологічного словосполучення у науці та практиці конституційного права України.

Досконалість конституційних текстів завжди є умовною: та сама норма за різних соціально-історичних умов може мати різне змістовне навантаження і не узгоджуватися з іншими конституційними положеннями; у процесі внесення поправок до Конституції може бути допущено розбалансування правових конструкцій; текст Конституції може містити колізії та дефекти; окремі терміни, застосовані в Конституції, можуть з часом набувати нового значення [9]. Все це спричиняє необхідність здійснення удосконалення методології інтерпретаційної діяльності, що є неможливим без чіткого розуміння її змісту.

При цьому, якщо проблеми, правового статусу, головних функцій та повноважень Конституційного Суду України вже були предметом окремих наукових досліджень, то роль і значення інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду ще залишаються малодослідженими.

У такому контексті, окремої уваги застосовує праця І. Сліденко, яким у своєму дослідженні на тему: «Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду» вперше на дисертацій-

ному рівні в науці конституційного права було проведено комплексний аналіз існуючих моделей тлумачення конституції [2]. В рамках дослідження зроблено ряд науково значущих висновків, зокрема, визначено, що автентичне тлумачення конституції, яке є основною ознакою радянської моделі тлумачення конституції, не є раціональним та доцільним, і не може застосуватись в умовах існування демократичної правової держави з огляду на природу правової держави та конституційного контролю.

Окремі питання інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України досліджував Д. Терлецький. Він розкриває значення інтерпретаційної діяльності через призму конституційної модернізації, при цьому наголошуючи на необхідності розширеного тлумачення Конституції України. На його думку, в процесі здійснення інтерпретаційної діяльності Конституційний Суд України фактично створює «власну конституцію», тобто конституційний текст розширюється шляхом суддівського тлумачення [3, с. 17].

Офіційне тлумачення норм Конституції і законів конституційними судами (на прикладі України і країн СНД) на дисертаційному рівні досліджувалося О. Кадикало. Автором проаналізовано системи тлумачення Конституції, що існують у країнах СНД та запропоновано їх класифікувати залежно від органів, що його здійснюють [4].

Значну кількість наукових праць питанням інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України присвятив С. Шевчук. Його праці є різноплановими, окрім теоретичних положень теорії інтерпретації автор розкриває особливості застосування у свої діяльності Конституційним Судом України практики Європейського суду з прав людини. Зокрема, характеризує

способи тлумачення, які застосовуються Конституційним Судом України та принципи на яких відбувається інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України [5, с. 36].

Окремі питання застосування практики Європейського суду з прав людини Конституційним Судом України розглянуті М.Савчиним. У своїх працях автор розкриває поняття конформного тлумачення Конституції України та принципу дружнього ставлення до міжнародного права у рішеннях Конституційного Суду України [6].

Таким чином, проведені в Україні дослідження інституту тлумачення Конституції України можливо характеризувати як такі, що відрізняються еkleктизмом, тематика пов'язана з інтерпретаційною діяльністю Конституційного Суду України розглядається з точок зору конституційного права, історії держава та права, загально-теоретичної юриспруденції та порівняльного правознавства. Разом з тим, значна кількість робіт, присвячених зазначеній тематичі, свідчить про її актуальність, що особливо посилюється у зв'язку і з прийняттям нового Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р.

Новий Закон України «Про Конституційний Суд України» фактично змінив національну парадигму функціонування конституційної юстиції, що не може не відобразитися на особливостях інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України.

Метою такої трансформації автори цього Закону визначили запровадження на законодавчому рівні порядку реалізації права на конституційну скаргу — нового запровадженого Конституцією України додаткового національного засобу юридичного захисту конституційних прав і свобод; приведення у відповід-

ність із вимогами Конституції України процедури здійснення Конституційним Судом України конституційних проваджень; конкретизацію конституційних принципів діяльності Конституційного Суду України при здійсненні конституційного провадження, законодавче закріплення нової організаційної структури Конституційного Суду України, яка дасть змогу Суду ефективно реалізовувати свої повноваження [10]. Можна припустити, що в подальшому такі новації, які були запроваджені в наслідок конституційної реформи в частині правосуддя, матимуть позитивний вплив.

Сучасна система тлумачення Конституції в Україні сформувалася як наслідок еволюційної трансформації радянської системи тлумачення конституції під впливом змін правозастосовної практики та розвитку наукової думки. У цьому контексті вбачається доцільним запропонувати власну періодизацію генези інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України в теорії та практиці та виділити наступні періоди: 1) передісторія — до жовтня 1990 року, фактично відсутнє сучасне розуміння вітчизняної системи конституційного тлумачення, функціонує радянська модель, зародження ідей необхідності трансформації вітчизняної моделі інтерпретації права до європейської, закінчується період проголошенням необхідності створення Конституційного Суду України; 2) становлення — із 24.10.1990 до 16.10.1996 р. У цей період починається формування сучасного бачення теорії тлумачення Конституції, приймається низка законодавчих актів, найбільш значущим серед яких є Конституція України 1996 р. Головною особливістю цього етапу є розбудова інститутів конституційного контролю і тлумачення

Основного Закону. Зазначений період характеризується значною кількістю проектних робіт у цих сферах. Закінчується період прийняттям Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 р., який поставив крапку у дискусії щодо необхідності збереження радянської моделі тлумачення конституції чи переходу до європейської; 3) розвиток — із 16.10.1996 р. і до 13.07.2017 р. Для цього періоду характерним є активізація наукової думки щодо інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України та його правового становища в цілому. Напрацьовується практика інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України, яка відкриває необхідність подальшого вдосконалення його функціонування. Закінчується період прийняттям Закону України «Про Конституційний Суд України», що стало суттєвим кроком вперед у процесі реформування механізму державної влади в Україні; 4) вдосконалення — сучасний період, що починається із 13.07.2017 р. і триває до сьогодні. Суттєві зміни законодавства, що регулює правове становище Конституційного Суду України, закріплення в Конституції України євроінтеграційного курсу держави ставлять перед науковцями та практиками нові суттєві виклики, та актуалізують потребу у необхідності врахування Конституційним Судом України у своїй діяльності не лише внутрішньодержавного права, а й практики міжнародних судових установ та норм міжнародного права.

Висновки. Вбачається, що сучасне розуміння конституційно-правового забезпечення інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України сформувалося у декілька етапів. Практичне значення їх виокремлення полягає у впорядкуванні масиву емпіричної та теоретичної інформації щодо генези інтерпретаційної діяльності конституційного суду за часовою протяжністю, з метою поглиблення пізнання й розуміння змінних станів об'єктів навколишнього світу, та створення умов для розробки рекомендацій щодо вдосконалення механізму інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України у майбутньому.

Кожному із зазначених періодів притаманні окремі характерні риси, що зумовлено відповідними потребами суспільства у кожен конкретний історичний період. На сучасному етапі таким є наявність окремого органу, що здійснює офіційне тлумачення Конституції України — Конституційного суду України, орієнтація інтерпретаційної практики на міжнародні стандарти, зокрема європейські; розквіт наукової думки щодо конституційно-правового забезпечення інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України. При цьому, слід враховувати, що практика інтерпретаційної діяльності в Україні поступово трансформувалася із радянської моделі до європейської. При цьому наукові дослідження цієї сфери хоч і характеризуються різноманітністю, однак саме генеза теорії та практики інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України досліджена лише фрагментарно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кадикало О. Проблеми тлумачення норм права в умовах розвитку української державності / О. Кадикало // Наук. вісн. Львів. юрид. ін-ту. — 2005. — № 2. — С. 212-218.
2. Сліденко І. Тлумачення Конституції: питання теорії і практики в контексті світового досвіду / І. Сліденко. — Одес. нац. юрид. акад. Одеса: Фенікс, 2003. — 234 с.

3. Терлецький Д. Офіційне тлумачення Конституції України в контексті конституційної модернізації / Д. Терлецький // Південноукраїнський правничий часопис. — 2011. — № 3. — С. 15-17.
4. Кадикало О. Офіційне тлумачення норм Конституції і законів конституційними судами (на прикладі України та країн СНД) : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. — Київ, 2010. — 177 с.
5. Шевчук С. Способи тлумачення Конституції: порівняльний досвід. Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми : збірник наукових праць членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства / відп. ред. П.Ф. Мартиненко, В.М. Кампо. Київ : Купріянова — 2007. — С. 33-37.
6. Савчин М. Конформне тлумачення Конституції та забезпечення єдності правової системи в діяльності Конституційного Суду України. / М. Савчин // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 11— С. 44-52 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmjz_2010_11_9
7. Тихий В. Офіційне тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом України / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України, — 1998. — №4. — С. 38-45.
8. Єзеров А. Інтерпретація діяльності Конституційного Суду України / А. Єзеров // Юридичний вісник, — 2014.— №6. — С. 38-45.
9. Єзеров А. Тлумачення Конституції: способи, межі, зміст. / А. Єзеров // Часопис Київського університету права. — 2011. — №3. — С. 95-99 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_3/95.pdf
10. Подання від 07.06.2017 до Проекту Закону про Конституційний Суд України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61971

Синицын П.

Интерпретационная деятельность Конституционного Суда Украины: генезис правового обеспечения.

Аннотация. Статья посвящена анализу генезиса правового обеспечения и состояния научной изученности интерпретационной деятельности Конституционного Суда Украины. Проанализированы тенденции восприятия учеными необходимости осуществления конституционным судом интерпретационной деятельности. Предложено собственное видение периодизации правового обеспечения и состояния научной изученности интерпретационной деятельности Конституционного Суда Украины.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, толкование права, интерпретационная деятельность Конституционного Суда Украины, генезис научной мысли, периодизация.

P. Synytsyn

Interpretational activity of the Constitutional Court of Ukraine: the genesis of legal support.

Summary. The article has been devoted to the analysis of the genesis of legal ensuring and the state of scientific research of the interpretation activity of the Constitutional Court of Ukraine. The tendencies of scientists' perception of the necessity of interpretation by the Constitutional Court have been analyzed. The actual vision of periodization of legal support and the state of scientific research of the interpretation activity of the Constitutional Court of Ukraine has been proposed.

Keywords: Constitutional Court of Ukraine, interpretation of law, interpretative activity of the Constitutional Court of Ukraine, genesis of scientific thought, periodization.